

Sultan III. Ahmed'in Kızı Zübeyde Sultan'ın Nişan ve Nikâh Merasimleri (1748 ve 1749)

Engagement and Wedding Ceremonies of Sultan Ahmed III's Daughter Zübeyde Sultan (1748 and 1749)

Serkan POLAT ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

¹ *Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yozgat Türkiye*
serkan.polat@bozok.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 23.2.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 5.9.2024

Atf /Cite this article:

Polat, S. (2025). Sultan III. Ahmed'in Kızı Zübeyde Sultan'ın Nişan ve Nikâh Merasimleri (1748 ve 1749). *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 140-153.

This article checked by

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Osmanlı saray hayatı her dönem araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Hanedan mensubu şehzadelerin ve sultanların gündelik hayatlarının yanı sıra nişan, nikâh ya da sünnet merasimi gibi şenliklerin hangi atmosfer içerisinde gerçekleştiği daima merak konusu olmuştur. Gerek arşiv vesikaları ve kronikler gerekse de minyatürlerdeki veriler sayesinde söz konusu törenler hakkında kıymetli bilgiler elde edilebilmektedir. Bu çalışma, Sultan III. Ahmed'in kızı Zübeyde Sultan'ın nişan ve nikâh törenlerini konu edinmektedir. Çalışmanın ana kaynaklarını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nin muhtelif fonlarında yer alan belge ve defterler ile dönem hakkında bilgi veren kronikler oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti teşrifat kurallarına titizlikle riayet edilmesine ehemmiyet vermiştir. Zübeyde Sultan'ın nişan ve nikâh törenleri de söz konusu anlayış çerçevesinde icra edilmiştir. Hanedan düğünlerinin devlet ile ahali arasındaki teması sağlayan önemli gelişmelerden biri olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu izdivaçların gerçekleşmesi sürecinde düzenlenen gerek çeyiz alayı gerekse de gelin alayı marifetiyle saray ile ahali arasındaki buluşma temin edilmiştir. Bu bağlamda hazırlanan çalışmada, Zübeyde Sultan'ın izdivacı örneğinde hanedan mensubu bir kadının evlilik seremonisinin nasıl gerçekleştiği, damad-ı şehriyarî olarak anılan eşlerinin kariyerleri ile sosyal statüleri, nişan hediyelerinin nelerden oluştuğu ve çiftin yaşayacakları konağın tefrişinde kullanılan eşyalar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, III. Ahmed, Zübeyde Sultan, Nişan, Nikâh

Abstract

Ottoman palace life has always attracted researchers' interest. In addition to the daily lives of the princes and sultans of the dynasty, the atmosphere in which festivities such as engagements, weddings or circumcision ceremonies took place has always been a matter of curiosity. Archival documents, chronicles and miniatures provide valuable information about these ceremonies. This study focuses on the engagement and wedding ceremonies of Sultan Ahmed III's daughter Zübeyde Sultan. The primary sources of the study are the documents and notebooks in various funds of the Presidential Ottoman Archive and the chronicles that provide information about the period. As is known, the Ottoman Empire emphasized the meticulous observance of the rules of etiquette. Zübeyde Sultan's engagement and wedding ceremonies were also performed within the framework of this understanding. Dynastic weddings are considered one of the most critical developments in the contact between the state and the people. Therefore, both the dowry procession and the bridal procession organized during the process of these marriages ensured the meeting between the palace and the people. In the prepared study, information was given about how the marriage ceremony of a woman from the dynasty took place, in the example of Zübeyde Sultan's marriage, the careers and social status of their spouses, who were called damad-ı şehriyarî, what the engagement gifts consisted of, and the items used in furnishing the mansion where the couple would live.

Keywords: Ottoman Empire, Ahmed III, Zübeyde Sultan, Engagement, Wedding

Giriş

Osmanlı Devleti'nde büyük şenliklere dönüşen şehzadelerin sünnet törenleri gibi sultanların nişan ve nikâh merasimleri de Osmanlı teşrifatında önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı sosyal hayatında gösterişli düğünlerin ön plana çıkmasında özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra birkaç istisna dışında padişahların bizzat sefere çıkmamaları, orduların alışlagelen büyük ve sürekli zaferler elde edememeleri, dolayısıyla şenliklerin yapılamayışının rolü olduğuna dikkat çekilmektedir. Belirtilen gerekçelerle saray halkı ile İstanbul ahalisinin alıştıkları şenliklerin farklı amaçlarla yapılarak morallerinin düzeltilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bu düşüncenin de tesiriyle düğünlere ve merasimlere verilen önem ile yüklenen mana farklı boyutlara taşınmıştır. Öyle ki şehzadelerin sünnet düğünleri ile sultanların nişan ve nikâh merasimleri hanedanın güç gösterisine sahne olmuştur. Bu tür etkinlikler Osmanlı Devleti'nin itibarının bir göstergesi olarak algılandığı için törenlerin kusursuz şekilde planlanıp icra edilmesi önem taşımıştır. Aslında bu vaziyet, devletin düzene ve teşrifata verdiği ehemmiyetin düğün sürecine bir yansıması şeklinde telakki edilmiştir. Düzendeki kaynaklı ahengin dikkatleri çektiği sultan düğünleri ile şehzadelerin sünnet törenleri, Osmanlı ahalisinin olduğu kadar yabancı elçilerin ve seyyahların merakını celp etmiş, şenlikler onlar tarafından da yakından izlenmiştir (Ertuğ, 2010: 132; Uluçay, 2012a: 261, 262, 265; Uluçay, 2012b: 280, 281; Altınay, 2012: 52; Sunay, 2017: 328).

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde isimlerinden sonra *hatun*, II. Mehmed dönemiyle birlikte ise *sultan* terimi getirilen padişah kızları, yetişkinlik çağına girdikleri zaman Osmanlı hanedanına damat olmaya uygun bir erkekle evlendirilmişlerdir. Bununla birlikte sultanların daha yetişkinlik çağına girmeden küçük yaşlarda siyasi gayelerle şekli evlilikler gerçekleştirdiklerini gösteren çalışmalar vardır. Hanedana damat olacak kişiler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Anadolu hükümdarları, onların oğulları ya da padişahın maiyetindeki beyler arasından seçilmişlerdir. Anadolu siyasi birliğinin sağlanmasının da tesiriyle 16. yüzyıldan itibaren artık damat adayları olarak vezir ya da beyler ön plana çıkmışlardır (Uluçay, 2001a: 67, 89, 92; Uzunçarşılı, 2014: 145; Tuncer, 2020: 67-69, 75; Güler ve Özdamar, 2021: 124-127; Kars, 2022: 394-397). Nişan ve düğünden önce damat adaylarının rütbelerinin hanedanın şan ve şerefine uygun olacak şekilde yükseltilmesi ise bir teamül halini almıştır (Akyıldız, 2003: 27).

Kızını, kız kardeşini ya da hanedan mensubu bir başka sultanı evlendirme niyetinde olan padişah, ekseriyetle konuyu bir hat ile sadrazama bildirmiş ve seçtiği damat adayının nişan ağırlığını göndermesini emretmiştir. Zaman zaman da sadrazamdan damat olarak uygun bir ismi kendisine önermesini istemiştir (Uluçay, 2001a: 90). Bunların dışında, kimi araştırmalarda 19. yüzyılda damadın kura ile belirlenmesi yoluna gidildiğini gösteren örneklere yer verilmiştir (Sunay, 2013: 127, 128). Yine damadın belirlenmesinde valide sultanların dahil ve etkisi de olmuştur (Argıt, 2014: 53). Dolayısıyla süreç sultanların görüşlerine başvurulmadan işlediği gibi damat adaylarının da teklifi kabul etmekten başka çarelerinin olmadığı anlaşılmaktadır (Akyıldız, 2003: 27; And, 2020: 37).

Sultanla nikâhlandıktan sonra damat, enişte, güveyi ya da en bilinen şekliyle damad-ı şehriyârî olarak anılmaya başlanacak damat adayının hâlihazırda evli ise eşinden ayrılması gerekmiştir. Sultanla nikâhlı olduğu sürece de başka bir kadımla evlenmesine müsaade edilmemiştir. Sultanla evlenmesi uygun görülen müstakbel damat, durumun kendisine haber verilmesiyle düğün hazırlıklarına başlamıştır. Düğünlerin önemli figürlerinden darüssaade ağası, nikâhın idaresinden sorumlu olduğu gibi kanun gereği nikâhta sultana da vekâlet etmiştir. Öte yandan damadın vekili vezirlerden biri olurken sağdıçlığını ise yine vezirlerden biri veya veziriazam yapmıştır. Bu bağlamda 18. yüzyılın ortalarına kadar damadın sağdıçlığını paşalar yaparlarken aynı yüzyılın ortalarından itibaren bu vazifeyi sadaret kethüdası yerine getirmiştir (Uluçay, 2001a: 90-92, 95; Uluçay, 2012a: 265, 267; Uluçay, 2012b: 281; Uzunçarşılı, 2014: 145, 146, 149).

Hanedan düğünlerinin yarattığı ihtişam ve her aşamadaki gösteriş evlilik kararının alınmasının ardından hazırlanmaya başlanan nişan takımlarına da yansımıştır. Nişan ağırlığının azlığı ya da çokluğu damadın maddi gücü ile doğrudan alakalı olmakla birlikte nişan sürecinde birbirinden kıymetli hediyeler için yüklü miktarda para harcanmıştır. Özellikle mali durumları iyi olan damatlar teamül gereği başta padişah olmak üzere hanedan üyeleriyle darüssaade ağasına çeşitli hediyeler vermişlerdir. Padişah için donatılmış at bunların başında gelmiştir. Kıymetli kumaşlar, halılar, seccadeler ve mücevherler ise diğer hediyeleri oluşturmuştur. Öte yandan divan üyeleri, nişan günü sultanın çeyizini görmek amacıyla nişan eşyalarının sergilendiği yeri ziyaret etmişler ve ziyaret sonrası geline kıymetli hediyeler sunmuşlardır. Bu aşamada gelinin nişan makramasının damat tarafına teslimi, nişanın resmen ilanı manasına gelmiştir. Dolayısıyla nişan tamamlanmış kabul edilerek oradakilere kahve ve şerbet ikramında bulunulmuştur. Ayrıca nişan takımlarını getiren görevlilere kürk ve kaftan giydirilmiştir. Seremoninin akabinde sultanın cihaz takımı, çeyiz alayı ile damadın konağına nakledilmiştir (Arslan, 1999: 315; Uluçay, 2012a: 263, 266-268, 275; Uluçay, 2012b: 282; Uzunçarşılı, 2014: 147, 148).

Düğüne giden süreçte ilk adımı teşkil eden nişan töreninin sona ermesiyle sıra ikinci aşamayı oluşturan nikâh merasimine gelmiştir. Genelde çok şatafatlı ve masraflı olduğu ifade edilen sultanların nikâh merasimleri, nişan törenleriyle farklı günlerde yapılabildiği gibi aynı gün de icra edilebilmiştir. Öyle ki Zübeyde Sultan'ın her iki evliliğinde de nişan ve nikâh törenleri aynı gün gerçekleştirilmiştir. Nikâhlar şeyhülislâm tarafından kıyılmıştır. Törenler ise Yeni Saray'da ya da Paşa Kapısı'nda düzenlenmiştir. Ancak törenlerin yapıldığı yer sultanın durumuna göre değişebilmiştir. Buna göre ön plana çıkmış sultanların nikâhları Divân-ı Hümâyün'da, diğerlerinin ise darüssaade ağası ya da misafir odasında kıyılabilmiştir. Benzer şekilde nikâh sırasında tespit edilen mehr-i muaccel ve müeccel de sultanların derecelerine uygun olmuştur. Nikâhlar, 16. yüzyıl sonlarına kadar genellikle 100 bin altın mehir üzerinden kıyılırken bu oranın üzerinde ya da altında nikâh kıyıldığı da olmuştur. Hayatta olan padişahın kızının nikâhı ile kız kardeşi, yeğenleri ya da diğer sultanların nikâhları hatta sultanların yaşları mehir oranının tespitinde belirleyici olmuştur. Üzerinde durulması gereken ayrıntılardan biri de vefat etmiş padişahın kızlarının düğünlerinin hayatta olan padişahın kızlarınınkine nispetle daha az gösterişli olduğu ve kısa sürdüğüdür. Bir ay, üç hafta, on üç ya da sekiz gün kadar devam eden gösterişli düğünlerin yanı sıra bir veya iki gün içerisinde tamamlanan düğünlerin yapıldığı görülmektedir (Arslan, 1999: 146; Uluçay, 2001a: 95, 96; Uluçay, 2012a: 261, 263, 265, 277; Uluçay, 2012b: 279-281; Uzunçarşılı, 2014: 145-147).

Nikâh merasiminden sonra saray bahçesinde yemek ziyafeti verildiğini gösteren örnekler bulunmaktadır (Uluçay, 2001a: 103, 104; Uluçay, 2012a: 270; Sunay, 2020: 159, 160). Ancak Zübeyde Sultan'ın nikâhının ardından ziyafet düzenlendiği hususunda bir bilgi yer almamaktadır. Diğer taraftan nişanda olduğu gibi nikâhın ardından törende bulunanlara padişah adına kürk ve hilatler giydirilmiştir. Hilat giyenler arasında damat da yer almıştır. Damada eşi sultan tarafından darüssaade ağası vasıtasıyla hilat giydirilmesi teamül haline gelmiştir. Nikâhın ardından genellikle, evlenen sultan tahtta oturan padişahın kızıysa Yeni Saray'dan, kız kardeşi ya da yeğeni ise ikametgâhları olan Eski Saray'dan alınıp gelenek olduğu üzere kırmızı atlas bir cibinlik içinde arabayla damat tarafından hazırlanan konağa götürülmüştür (Uzunçarşılı, 2014: 145, 147). Söz konusu gelin alayları ekseriyetle Perşembe günleri yapılmıştır (Uluçay, 2001a: 105). *Sûr-ı Arûs*, *Sûr-ı Velîme*, *Sûr-ı Cihâz* olarak da adlandırılan (Arslan, 2007: 222) düğün eğlencelerinde önce çeyiz alayı, ardından gelin alayı gösterişli düğünlerin sokaklara taşmasını sağlamış ve ahalinin bu eğlencelere şahitlik etmelerine imkân vermiştir (Argıt, 2014: 150).

Osmanlı hanedan düğünlerinde düğün alayını süsleyen ve gösterişi artıran çeşitli unsurlar bulunmuştur. Damadın sultan için balmumundan yaptırdığı ve alayın önünde götürülen *nahil* ya da *nakil* adı verilen küçük, orta ve büyük olmak üzere farklı boyutlardaki düğün süsleri bunlardan birini teşkil etmiştir. Düğünlerin kıymetli sembollerinden nahiller ağaç şeklinde yapılmıştır. Bunların üzerlerinde balmumundan insan, hayvan, yemiş, çiçek gibi şekiller yer almıştır. Farklı şekillerdeki nahiller kıymetli taşlar, gümüş ya da altın yapraklar ve renkli, parlak kâğıtlarla kaplanmıştır. Bunların gösterişi, düğün sahibinin zenginlik ve haşmetinin yansıması olarak algılanmıştır. Şehzadelerin sünnet ve sultanların düğün merasimlerinde birkaç adet büyük, yirmi otuz kadar küçük boyutta nahil yer almıştır. Devlet erkânı nahillerle birlikte alayın önünde ilerlemiştir. Düğünleri süsleyen sembollerden bir diğeri şekerden yapıp *şeker âlatı* denilen çeşitli şekiller, hayvanlar, ağaçlar, çiçekler ve meyvelerden şeker tasvirleri olmuştur. Zübeyde Sultan'ın her iki nişan merasimleri sürecinde de yirmi okka gümüşten yapılmış bir adet büyük ve yine gümüşten yapılmış yirmi adet küçük nahil yer almıştır. Ayrıca eski büyük şeker bahçelerinin yerine daha küçük iki şeker bahçesi merasim sırasında hazır edilmiş, bunları dalfes dolamalı harbeciler taşımışlardır (Uzunçarşılı, 1976: 55, 57, 68, 69; Arslan, 1999: 175, 179, 184; Uzunçarşılı, 2014: 148; And, 2020: 272).

1. Zübeyde Sultan

Zübeyde Sultan, III. Ahmed ile Muslî (مصلى) (BOA, TS. MA. d, nr. 28: vr. 9b; BOA, TS. MA. d, nr. 28: vr. 89b; Mehmed Süreyya, 1308: I/81; Sakaoğlu, 2015: 307; Tuncer, 2023: 383, 384, 386, 387) ya da Musliha (مصلحه) Kadın (Ahmed Vâsîf Efendi, 1247: 52; Mehmed Hâkim Efendi, 2019: I/392, 393; Tuncer, 2023: 387) ismiyle anılan hanımın kızı olarak 29 Mart 1728 tarihinde dünyaya gelmiştir (İsmâil Âsım Efendi, 1282: 547). Zübeyde Sultan'ın annesinin 1748-1749'da (Mehmed Süreyya, 1308: I/81) veya 1758-1759'da (Tuncer, 2023: 384) vefat ettiği hususunda bilgiler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin hafızasını oluşturan arşivlerde, hanedan mensuplarının doğumlarıyla birlikte gerçekleştirilen törenler hakkında çok sayıda vesikanın yer aldığı bilinmektedir (Uluçay, 2012c: 299; Özger, 2022: 43, 44). Ancak Zübeyde Sultan'ın doğumunda icra edilen merasimlere dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hayatıyla ilgili elde edilen veriler de onun karakterini ve kısa hayatında yaşadıklarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zübeyde Sultan hakkındaki kayda değer bilgilerden ilki onun okuryazarlığıyla alakalıdır. Bilindiği üzere Osmanlı sarayında şehzadeler ile sultanların eğitimlerine fazlasıyla ehemmiyet verilmiştir. Şehzadeler gibi okuma yaşına gelen sultanlar padişah iradesi üzerine törenle derslere başlamış ve okuma yazmayı iyi derecede öğrenmişlerdir (Uluçay, 2001a: 86, 87; Eroğlu, 2004: 81-85). Zübeyde Sultan'ın da diğer hanedan mensupları gibi iyi bir eğitimden geçtiği ve bu sayede iyi bir okur olduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda, gece gündüz ilmi kitaplarla

zaman geçirdiği, *Tefsîr-i Şerîf-i Beyzâvî*'yi anlayarak okuyup tetkik edebilecek kabiliyette olduğu ve bu ilgisinden ötürü etrafında güzel kitapların yer aldığı belirtilmiştir. Diğer taraftan saz aletlerinden ve eğlenceden uzak durup belki hayatı boyunca bunları dinlemediğine ve dinin emirlerine titizlikle riayet ettiğine dikkat çekilmiştir (Ahmed Vâsıf Efendi, 1247: 52; Mehmed Hâkim Efendi, 2019: I/392).

Zübeyde Sultan hakkında ulaşılabilen bilgilerden bir diğeri mülkündeki gayrimenkuller ve tasarrufundaki malî birimler ile ilgilidir. Fındıklı'daki yalı bunlardan biridir. Buna göre Nazife Sultan'ın Fındıklı'daki eski Tersane Emîni Hüseyin Efendi Yalısı, Nazife Sultan'a farklı bir yalı verildiği için anlaşılan o ki henüz bir yaşındayken mülk olarak Zübeyde Sultan'a devredilmiştir (BOA, C. SM, 24/1226; Tuncer, 2023: 425)¹. Bunun dışında Zübeyde Sultan, Edirne'de Başfakih çiftliği olarak bilinen bir çiftliği tasarruf etmiştir. Söz konusu çiftliği, senelik yirmi bin akçe karşılığında Edirne bostancıbaşısına iltizama vermiş ve buradan bir gelir elde etmiştir (BOA, TS. MA. d, nr. 9294: vr. 32b). Uhdesindeki bir diğer çiftlik Edirne'de Dilsiz çiftliği adıyla bilinen çiftliktir. Bu çiftlik, Zübeyde Sultan'ın vefatının ardından Sultan III. Osman'ın başkadını Leyla Kadın'a temlik edilmiştir (BOA, HAT, 228/12742). Bahse konu çiftlik kimi kaynaklarda Dilsiz Mehmed Ağa çiftliği olarak anılmıştır. İlerleyen dönemlerde I. Mahmud, Zübeyde Sultan'a Eyüp'te bir yalı vermiştir (Uluçay, 2001b: 92). Yalı ve çiftliklerin dışında hanedan mensuplarının faydalandıkları haslar bu konudaki bir başka kalemi teşkil etmiştir. Bilindiği üzere sultanlara has ya da paşmaklık olarak adlandırılan dirlikler verilmiştir (Uzunçarşılı, 2014: 150; Temel, 2022: 157, 158, 163, 165). Bu kapsamda valide sultan haslarından olan Kilis ve Azaz (Ağzaz) sancaklarından² istifade eden Zübeyde Sultan, Kilis ma Şeyhlü ve tevabii ile Azaz ma el-Veheb ve tevabii mukataalarından olmak üzere her biri 12.500 kuruşluk iki hassı tasarrufunda bulundurmıştır (BOA, AE. SMHD. I, 247/20126).

III. Ahmed 1736 yılında vefat ettiğinde (Aktepe, 1989: 37) Zübeyde Sultan 8 yaşındaydı. Dolayısıyla küçük yaşta yetim kalan Zübeyde Sultan, ömrünün kalan yıllarını amcasının oğlu I. Mahmud'un hükümdarlığı döneminde geçirmiştir. Bu vaziyet göz önünde bulundurulduğunda iki kez nikâhlandığı bilinen Zübeyde Sultan'ın her iki nikâh merasiminin de I. Mahmud'un saltanatı sırasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. I. Mahmud evlat sahibi olamadığı için amcasının kızının düğününe ihtimam göstermiş ve düğünün kaidelere uygun yapılmasını sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1976: 69). Hammer, uzun süredir zorunlu olarak ara verilen düğün ve şenliklerin Osmanlı Devleti'nin komşu devletlerle barış içerisinde olmasının da tesiriyle I. Mahmud döneminde tekrar yapılmaya başlandığını belirtmektedir. Zübeyde Sultan ile Süleyman Paşa arasında gerçekleşen nişan ve nikâh merasimleri de bunlardan biri olmuştur (Hammer, 1983: XV/104).

2. Zübeyde Sultan'ın Süleyman Paşa ile Nişan ve Nikâh Merasimleri (1748)

Literatürde Karaalîzâde (Sakaoğlu, 2015: 308), Kazalîzâde (Mehmed Süreyya, 1311: III/81) ve Kozalî-zâde (Öztuna, 1989: II/720) olarak anılan Süleyman Paşa, merhum el-Hac Ali'nin oğludur (BOA, C. ADL, 89/5373). Paşa, Osmanlı Devleti'nde bostancı olarak başladığı kariyerini 1738'de Edirne bostancıbaşılığı göreviyle devam ettirmiştir. 1744'te vezirlikle Hotin muhafızı, 1745'te Bosna ve ertesi sene Anadolu valisi olarak devlet nezdindeki saygınlığını gün geçtikçe artırmıştır (Mehmed Süreyya, 1311: III/81).

Süleyman Paşa'nın Zübeyde Sultan ile nikâhlanmadan önce başka bir kadınla evli olduğu ve bu evliliğinden Seyyid Ahmed Paşa ile Mehmed isimlerinde iki erkek, biri Mustafa adında kimseyle evli iki kız evladının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum Paşa'nın Zübeyde Sultan ile evlenebilmek için âdet olduğu üzere eşinden ayrıldığını düşündürmektedir. Süleyman Paşa vefat ettiği sırada önceki eşi yaşı ilerlemiş olsa da halen hayattadır (BOA, C. DH, 109/5443; Mehmed Süreyya, 1308: I/275; Mehmed Süreyya, 1311: III/81).

Zübeyde Sultan'ı evlendirme niyetindeki I. Mahmud, Süleyman Paşa'nın Osmanlı hanedanına uygun bir damat adayı olduğuna kanaat getirdikten sonra bu izdivacı münasip bulunduğunu Sadrazam Seyyid Abdullah Paşa'ya bildirmiştir. Padişahın niyetinden mektupla haberdar edilen Süleyman Paşa nikâh hazırlıklarına başlamıştır. Nişan ve nikâh merasimleri döneminde İstanbul dışında bulunan Paşa, âdet olduğu üzere sultanın şanına layık surette mehir ve mücevherlerden müteşekkil nişan tertibi hazırlanması hususunda İstanbul'daki Kapı Kethüdası Cebecibaşı es-Seyyid Abdi Ağa'nın küçük kardeşi Mehmed Emin Ağa'yı görevlendirmiştir. Kendisi başkentte olmadığı için Süleyman Paşa'ya nikâh akdi sırasında yine Mehmed Emin Ağa vekâlet etmiştir. Diğer taraftan muteber ağalarından ikisini vekâlete şahitlikleri için payitahta gönderen Paşa'nın nikâh merasiminde sağdıcı ise geleneklere uygun şekilde Sadaret Kethüdası Yusuf Ağa olmuştur (BOA, TS. MA. e, 156/60; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 504, 505).

Osmanlı sultanlarının nişanlarında belirli eşyaların nişan ağırlığı olarak geline verilmesi gelenek halini almıştır. Daha önce

¹ Zübeyde Sultan'ın doğum tarihi dikkate alındığında bu belgenin kendisi daha bir yaşındayken yazıldığı anlaşılmaktadır.

² Kiliz ve Azaz (Ağzaz) sancakları valide sultan hassı olarak kaydedilmiş ve bu durum 18. yüzyılda da devam etmiştir. Bkz. Argıt, 2014: 77, 78.

işaret edildiği üzere damat adayı mali gücü oranında nişan ağırlığı hazırlamıştır. Ancak damadın mehir, yüzük, kuşak, bir çift küpe ve bilezik, ayna, inci ve mücevherli pabuç, mest ve nalını hangi koşulda olursa olsun ağırlık adıyla göndermesi gerekmiştir. Ayrıca padişaha da donatılmış bir at hediye edilmesi şartlar arasında yer almıştır (Uluçay, 2012a: 266). Nişan hazırlıkları hususunda vazifelendirilen Mehmed Emin Ağa, görevini yerine getirirken teamüllere uygun davranmaya ihtimam göstermiştir. Bu bağlamda geline verilmesi zarurî kabul edilen parçalar Zübeyde Sultan için de hazırlanmıştır. Zira öncelikle âdet olduğu üzere I. Mahmud'a donatılmış bir at hediye edilmiştir. Öte yandan Süleyman Paşa konağında akşamdan hazırlanan 7.500 kuruş mehr-i muaccel ile elmas, zümrüt, inci ve lâl gibi kıymetli taşlardan yapılmış ya da bunlarla süslenmiş mücevher eşyalar, mücevherlerin konulacağı gümüş tepsiler, orta ve küçük boy nahiller, şeker bahçeleri, şeker kutuları, meyve ve çiçek tepsileri, al boyamalar ve diğer hediyeler seher vaktinde sadrazam sarayına nakledilmiştir. Her biri birbirinden kıymetli eşyalar sadrazam tarafından incelenmiş ve onun da övgüsüne mazhar olmuştur (BOA, TS. MA. e, 156/60; BOA, D. BŞM. d., nr. 3020: s. 2; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 505).

Süleyman Paşa'nın Zübeyde Sultan için tertip ettiği göz alıcı nişan takımına bakıldığında ilk önce birer adet kutulu elmas yüzük, elmas kuşak, elmas istefan, cevahir sorguç, mücevher ayna ile dört çift elmas çaprast, birer çift elmas bilezik, zümrüt küpe ve cevahir nalın dikkatleri çekmektedir. Bunların dışında nişan takımında iki çift pabuç ile birlikte incili fular, elmas kelime-i tevhit, gümüş telli yüz yirmi elmas ile kırk pullu mücevherden oluşan nikap yer almıştır. Takımın diğer öğelerini ise nişan alayının gösterişini artıracak eşyalar ile görevlilere ve misafirlere verilecek hediyeler teşkil etmiştir. Bir adet büyük gümüş nahil, yirmi adet küçük nahil, beş adet gümüş tepsi, iki adet şeker bahçesi, otuz adet varaklı tepsi, doksan adet varaklı kutu, bu kutulara 250 kıyye şeker, otuz beş adet meyve ve şükûfe tepsisi, iki top dîba, otuz sekiz adet boyama, şahit ağalara inam olarak yirmi zirâ sade hatâyî ve sekiz zirâ çuka, teşrifat için bir adet kumaş ve dört zirâ çuka, esb avaidi olarak iki adet kumaş ve sekiz zirâ çuka, has ahırlıya 65 kuruş esb avaidi söz konusu eşya ve hediyeler arasında bulunmuştur. Bunların dışında darüssaade ağasına 5.000 kuruşluk ve baş ağaya 900 kuruşluk kürk baha, nişan için tayin edilen sadr-ı âlî ağaları ile piyade ve süvari doksan nefere toplamda 315 kuruş inam ve çamaşır baha nişan takımının diğer kalemlerini oluşturmuştur. Neticede mehir ve inam olarak verilen paralar da dâhil edildiğinde söz konusu nişan takımının toplam kıymeti 54.080 kuruşa karşılık gelmiştir (BOA, TS. MA. e, 156/60; BOA, D. BŞM. d., nr. 3020: s. 2, 3)³.

Süleyman Paşa'nın vekili tarafından hazırlanan nişan hediyeleri sadrazam sarayına taşındıktan sonra sıra nişan töreninin icrasına gelmiştir. Nişan ağırlığının Bâb-ı Âsâfi'ye getirilmesinden bir gün önce şeyhülislam efendi, seher vaktinde küçük tepeli destar ve ferve-i beyza ile Saray-ı Hümâyün'da darüssaade ağası misafir odalarına teşrifleri için sadrazam tarafından reis efendi vasıtasıyla davet edilmiştir (BOA, TS. MA. e, 156/60). Şeyhülislamın Topkapı Sarayı'na teşrif ettiği haberinin ulaşmasıyla da hazır bekleyen nişan alayı sadrazam sarayından harekete geçmiştir⁴. Oldukça gösterişli şekilde hazırlandığı ve ahenk içerisinde ilerlediği anlaşılan söz konusu alayda mücevveze ve erkân kürklü teşrifatî ve telhisî ağalar kemer rahtlı atlar ile topluluğun en önünde yer almışlardır. Onları, hazırlanan meyve ve çiçek tablalarıyla akkamlar, iki adet şeker bahçesiyle dalfes dolamalı harbeci neferleri, yirmi adet küçük nahille yine harbeciler takip etmişlerdir. Bunların ardından münakkaş ve nahilli otuz adet şekerleme tablası her birinin üzerine üçer şekerleme kutusu konulup ve üzerlerine al boyama örtülüp orta kuşak mücevvezeli otuz nefer vezir-i vacibürriaye ağaları tarafından taşınmıştır. Diğer yandan akçe keseleri orta kuşak vezir ağaları omuzlarında, yirmi vakıyye gümüş nahil ise dalfes harbeci neferlerince götürülmüştür. Alayın içerisinde mücevherat için beş gümüş tepsi yer almış, mücevher kutulu nişan yüzüğü tepsilerden biri üzerine ayrı konularak gümüş nahilin solunda taşınmıştır. Dört gümüş tepsiye ise geri kalan mücevherler konulmuştur. Ayrıca iki adet mücevher ayna kendi zarflarıyla hazırlanmış ve bunların üzerleri al boyamalar ile örtülüp mücevvezeli ve erkân kürklü yedi vezir ağasıyla alaya dâhil edilmiştir. Dîba ve akmişe cinsinden güzel kumaşlar da yine hediyelerin arasında yer almıştır. Erkân kürklü bu yedi ağanın yanlarına orta kuşak mücevvezeli ikişer vezir ağası muhafız tayin edilmiştir. Bunların arkasında ise padişah için hazırlanan at bulunmuştur. Bunu Süleyman Paşa'nın sağdıçı Sadaret Kethüdası Yusuf Ağa selimî ve erkân kürkle divan serili at üstünde takip etmiştir. Onun gerisinde erkân kürk ve destar-ı adı ile vekil Mehmed Emin Ağa yer almıştır. Vekâlet ispatına şahit iki ağa ise ferace kürk ve destarla alaya dâhil olmuşlardır. Bunların ardından on altı nefer mücevvezeli ve erkân kürklü süvari vezir ağaları ön, arka ve iki tarafta dizili olarak ilerlemişlerdir (BOA, TS. MA. e, 156/60; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 505, 506). Böylece bu kompozisyonun oluşturduğu çarpıcı düzen ile sahip olunan şan ve haşmet etrafa gösterilmiştir.

³ Hammer, Zübeyde Sultan'ın çeyiz ve nişan hediyesinin 60.000 kuruş değerindeki nadir mücevherler ile mehir namıyla 7.500 gümüş sikkeden oluştuğunu dile getirmektedir. Bkz. Hammer, 1983: XV/104.

⁴ İzzî Tarihi'nde bu alayın daha önce harekete geçtiği ve şeyhülislamın, darüssaade ağasının misafir odalarına gelmesiyle nikâh akdinin başladığı belirtilmektedir. Bkz. İzzî Süleyman Efendi, 2019: 505, 506.

Hareket halindeki kalabalık rical sadrazam sarayından çıktuktan sonra Soğuk Çeşme yoluyla Ayasofya çarşısından geçip, Cebahane önünden ilerleyerek Bâb-ı Hümâyün'dan Topkapı Sarayı'na girmiştir. Orta kapıda atlarından inip içeri giren ve darüssaade ağasının misafir odası önünden geçen alayı şeyhülislam ile darüssaade ağası seyretmiştir. Akabinde bu alay, Zülüflüyan Ocağı yakınındaki Harem-i Hümâyün kapısı önüne doğru düzenli bir şekilde dizilmiştir. Bu sırada darüssaade ağasının misafir odalarına gelip bir süre burada oturan kethüda bey, kendisine ikram edilen tatlı ve kahveden sonra kalkıp Harem-i Hümâyün kapısı yakınında beklemeye başlamıştır. Destar-ı adî ve erkân kürk ile Harem-i Hümâyün kapısı önüne teşrif eden darüssaade ağasının emirleri üzerine nişan ağırlıkları teberdaran-ı hâssa taraflarından Enderun-ı Hümâyün'a nakledilmiştir. Kethüda beyin, eşyaların kaydedildiği defteri kırmızı atlas kesede teslim ettiği darüssaade ağası da söz konusu defterle Enderun'a geçmiştir. Bu görüşmenin akabinde kethüda bey tekrar misafir odasına gitmiş ve sarığını değiştirip burada oturmaya başlamıştır. Yaklaşık yarım saat sonra Enderun'dan gelen darüssaade ağası âdet olduğu üzere damat paşaya gidecek nişan makrame ve yağlığını kethüda beye vermiş, o da bunu Süleyman Paşa'nın vekiline teslim etmiştir. Böylece nikâh merasimine başlanabilmesi için şeyhülislam efendi, darüssaade ağası, kethüda bey, vekil ağa, dört şahit, yazıcı efendi, teşrifatî ve halife-i teşrifatî ile telhisî ağanın haricindekiler odadan çıkartılmışlardır. Akabinde ilk olarak iki musahip-i şehriyârî ağa şahitlikleriyle Zübeyde Sultan'ın vekili darüssaade ağasının, ardından iki şahit ile damat paşanın vekili Mehmed Emin Ağa'nın vekâletleri sabit bulunmuştur. Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât u selâmdan sonra şeyhülislam bir hutbe irat etmiştir. Mehr-i muaccel ile müeccel miktarlarının ifade edilmesiyle merasimin sünneti yerine getirilmiş ve şeyhülislam efendi 15.000 kuruş mehr-i müeccel üzerine nikâhı kıymıştır. Nikâh duası yapılarak misafirlere şerbet ve buhur verilmesiyle de evlilik bağının tanzimi için gerekli prosedür tamamlanmıştır. Bu suretle Zübeyde Sultan ilk defa 20 yaşında, 6 Ocak 1748 Cumartesi günü nişan takımlarının teslimiyle aynı gün Anadolu Valisi Vezir Süleyman Paşa ile nikâhlanmıştır. Nikâh merasimi esnasında şeyhülislam ile kethüda beye çuka ferace semmur kürk giydirilmiştir. Zübeyde Sultan ile Süleyman Paşa'nın ikişer şahidine ve telhisî ağaya hassülhas-ı cedîd, teşrifatî efendiye ve mîrâhura kuşaklık-ı cedîd, silâhşora âlâ-yı cedîd, serraçbaşına ve yedekçibaşına has-ı sade-i cedîd olarak nitelendirilen hilatler hediye edilmiştir. Bunların dışında mecliste hazır olanların tümüne nikâh için boyama, yağlık ve yemeniler dağıtılmış, diğer hademeler atiye ve inamatlarla sevindirilmişlerdir. Bu seremoniyle birlikte toplantı sona ermiş ve alaya katılanlar saraydan ayrılmışlardır (BOA, C. SM., 138/6943; BOA, TS. MA. e, 156/60; Mehmed Süreyya, 1311: III/81; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 506, 507)⁵.

Zübeyde Sultan ile nikâhlanan Süleyman Paşa, arpalık olarak Karahisar-ı Sahib sancağını tasarrufunda bulundurmıştır. Paşa, 28 Temmuz 1748'de yani nikâh kıyıldıktan yaklaşık altı ay sonra burada eceliyle vefat etmiştir. 12 Eylül 1748'de İstanbul'a ulaşan vefat haberi üzerine Süleyman Paşa'nın terekesinin müsaderesi için mübaşirler görevlendirilmiştir (Mehmed Süreyya, 1311: III/81; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 604)⁶.

Süleyman Paşa'nın Karahisar-ı Sahib sancağının dışında Edirne ile Çirmen ve Cisir-i Mustafa Paşa kazalarıyla bağlantısı olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla servetinin bir kısmını burada değerlendirdiği anlaşılmıştır. Bu nedenle Karahisar-ı Sahib sancağında el-Hac Halil Bey'in, Edirne havalisinde ise Mahmud Bey'in mübaşir olarak görevlendirilmesiyle Paşa'nın terekesinin tespiti çalışmalarına başlanmıştır. Terekenin ortaya çıkarılmasıyla Paşa'nın hazineye ve kimi şahıslara olan borçlarının ödenmesi aynı zamanda da Zübeyde Sultan'a verilmesi gereken mehr-i müeccelin buradan karşılanması amaçlanmıştır. Bu düşünceyle Halil Bey'in Karahisar-ı Sahib sancağında, Paşa'nın kapı halkından bilgi sahibi olduğunu düşündüğü kişileri hapsedmesi neticesinde 21.211 kuruş ile bazı eşyalar ortaya çıkarılmıştır. Süleyman Paşa ile damadı Mustafa'nın Edirne'de sahip oldukları menkul ve gayrimenkullerin tespitiyle müsaderesinin istenmesi üzerine ise bu defa Mahmud Bey harekete geçerek Edirne'de Paşa'nın oğlu Mehmed ile Mustafa'yı hapsedmiştir. Ardından Paşa'nın ihtiyar eşini, kızını ve Mustafa'yla nikâhlı diğer kızını hanelerinden çıkartmış ve Süleyman Paşa ile Mustafa'nın hanelerini mühürletmiştir. Bu aşamada İstanbul'a gelip huzura çıkmak isteyen Mehmed ile Mustafa terekenin kendilerine teslimini sağlamaya çalışmışlardır. Buna izin verilmesi halinde Paşa'nın borçlarını ve Zübeyde Sultan'ın mehr-i müeccelini ödemeyi taahhüt etmişlerdir. Önce reddedilen bu talep daha sonra kabul görmüş ve görüşmeler neticesinde hapisteki aile üyeleri ile kapı halkının serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Karahisar-ı Sahib sancağındaki terekenin bir kısmının İstanbul'a sevkinde zorlukla karşılaşılınca Mehmed ile Mustafa'nın teklifleri Osmanlı yönetimi tarafından cazip bulunmuştur. Neticede bu sancakta deftere kaydedilen nakit, eşya, zimmet ve hayvanların Paşa'nın oğlu ile damadı taraflarından görevlendirilen vekile teslimi kararlaştırılmıştır. Böylece söz konusu eşyalar vekil vasıtasıyla yerinde satıldıktan sonra elde edilecek para

⁵ Hammer, Osmanlı vesikalarının aksine Zübeyde Sultan ile Süleyman Paşa arasındaki nişanın 2 Ocak 1748 tarihinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bkz. Hammer, 1983: XV/104.

⁶ Hammer, hatalı olarak Süleyman Paşa'nın düğünden üç gün önce vefat ettiğini söylemektedir. Bkz. Hammer, 1983: XV/104.

vekilde kalacak, diğer eşyaların ise İstanbul'a sevkine çalışılacaktı (BOA, D. BŞM. MHF, 39/87; BOA, D. BŞM. MHF, 39/106; BOA, D. BŞM. MHF, 39/108; BOA, C. DH, 109/5443; BOA, C. DH, 111/5509, BOA, C. DH, 246/12262). Sonuç itibarıyla terekenin müsaderesi gayesiyle başlayan süreç, aile fertlerinin devreye girmesiyle borçların ve mehr-i müeccelin ödenebilmesi için en azından bir kısım eşyanın aileye devrine ve onlar tarafından satılmasına karar verilmesiyle tamamlanmıştır.

Osmanlı yönetiminin aldığı söz konusu karar sonrasında Paşa'nın toplamda 31.939 kuruş 80 akçe değerinde eşyası satılırken bunun 4.125 kuruşu mehr-i müeccel olarak eşi Zübeyde Sultan'a iletilmek üzere ayrılmıştır (BOA, C. ADL, 89/5373). Böylece nikâh esnasında 15.000 kuruş mehr-i müeccel belirlense de Paşa'nın vefatı sonrasında Zübeyde Sultan'a bunun neredeyse 1/3'ü verilmiştir.

Süleyman Paşa nikâhlandığında İstanbul dışında bulunduğu için Zübeyde Sultan ile zıfaf gerçekleşmemiş, dolayısıyla çiftin çocuğu olmamıştır. Paşa'nın vefatından bir yıl sonra ise Zübeyde Sultan, ikinci evliliğini sonraları paşa olarak anılacak Numan Bey ile yapmıştır.

3. Zübeyde Sultan'ın Numan Paşa ile Nişan ve Nikâh Merasimleri (1749)

Zübeyde Sultan'ın ikinci evliliğini gerçekleştirdiği Numan Bey aslen Selanik âyanından el-Hac Ahmed Ağa'nın oğludur. Ancak Rakka Valisi Vezir Pir Mustafa Paşa'nın üvey oğlu olarak ünlenmiştir. 1741-1742'de Pir Mustafa Paşa'nın sadrazam kethüdalığı esnasında silâhşoran-ı hâssa zümresine dâhil olmuştur. Bir süre padişah dairesinde bulduktan sonra memuriyetle Anadolu ve Rumeli taraflarına gitmiştir. Bu görevler sayesinde dünyada olup biteni öğrenip, yetenek kazanarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Bunun da tesiriyle mîrâhur-ı evvel ve sâni görevlerine getirilmiş, kethüda-yı bevvâbin-i sultanî olarak hizmet edip nam kazanmıştır. Evlenmeden önce kethüda-yı bevvâbin-i sultanî ünvanına sahip olan Numan Bey'e 16 Aralık 1748'deki Divân-ı Hümâyün toplantısından sonra vezaret rütbesiyle Selanik ve Kavala sancakları arpalık olarak ihsan edilmiştir (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 632, 633).

Vezaretle birlikte artık paşa olarak anılmaya başlanan Numan Bey, Zübeyde Sultan ile nikâhlandıktan sonra devletin çeşitli kademelerinde görev almayı sürdürmüştür. Bu bağlamda İnebahtı, Ocak-Şubat 1751'de Hotin, Şubat-Mart 1752'de Vidin, Mayıs-Haziran 1753'te Belgrad ve Şubat-Mart 1754'te ikinci defa Selanik valisi olmuştur. Zübeyde Sultan'ın 1756'da vefatının ardından Adana valiliği görevine getirilse de 1756-1757'de vezareti kaldırılmıştır. Ekim-Kasım 1757'de tekrar vezaretle Adana valisi yapılmış ancak hakkındaki şikâyetler nedeniyle 1758-1759'da vezareti bir kez daha alınmıştır. Kısa süre sonra affedilen Numan Paşa, çeşitli kademelerde görev almayı sürdürmüş ve Aralık 1759-Ocak 1760'ta vezaret tevcihiyle önce Sayda, sonra Trabzon, Temmuz-Ağustos 1764'te Van, ardından Erzurum ve Ekim-Kasım 1767'de Çıldır valilikleri görevlerine getirilmiştir. Gürcistan seraskerliğinden sonra Eylül-Ekim 1771'de Şam seraskerliğiyle Rakka valisi yapılmıştır. 1772-1773'te ordu-yı hümâyunda vazifelendirilirken Nisan-Mayıs 1773'te Rumeli valiliğiyle Karasu seraskeri olarak görevlendirilmiştir. Ancak ihtiyarlığı sebebiyle Eylül-Ekim 1773'te görevinden azledilerek Misivri muhafazasına gönderilmiştir. Daha sonra Kandiye valisi olmuş, 1776-1777'de vezareti kaldırılmış, 1783-1784'te ise şeyhülvüzera iken vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, bty: IV/570, 571).

Süleyman Paşa'nın vefatından bir yıl sonra Zübeyde Sultan'ın yeniden evlendirilmesi gündeme geldiğinde ilk izdivaçta olduğu gibi damat adayı Sultan I. Mahmud tarafından seçilmiştir. I. Mahmud, Vezir Numan Paşa'nın Zübeyde Sultan ile evlenmesinin münasip olduğunu Sadrazam Seyyid Abdullah Paşa'ya bildirmiştir. Bu karar, Numan Paşa'nın Kapı Kethüdası Abdi Ağa'nın kardeşi Emin Ağa⁷ vasıtasıyla Paşa'ya iletilmiştir. Numan Paşa, aldığı haber üzerine geleneklere ve saltanatın kaidelerine uygun hareket ederek birbirinden farklı ve kıymetli mücevherlerden müteşekkil nişan eşyaları hazırlatmıştır. Âdet olduğu üzere gümüş nahiller ve şeker bahçelerinin yanı sıra nişan merasiminde gerekli diğer eşyaları tedarik ettikten sonra kadim Osmanlı kaideleri doğrultusunda nişan merasimi gerçekleştirilmiştir (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 635, 636).

Numan Paşa'nın Zübeyde Sultan için tertip ettiği nişan takımı, daha önce Süleyman Paşa'nın hazırlatmış olduklarının benzeridir. İki nişan takımı arasındaki en önemli farkı mehr-i muaccel miktarı oluşturmuştur. Nitekim hatırlanacağı üzere Zübeyde Sultan'a ilk evliliğinde mehr-i muaccel olarak 7.500 kuruş verilmişti. Numan Paşa ise bu konuda 6.000 kuruş ödemeyi kabul etmiştir. Bunun dışında âdetlere uyarak padişaha hediye olarak bir at hazırlatmıştır. Ayrıca elmas, zümrüt, inci ve lâl gibi kıymetli taşlardan yapılmış ya da bunlarla süslenmiş eşyaları nişan hediyesi olarak geline takdim etmiştir.

⁷ Hatırlanacağı üzere Süleyman Paşa'nın nişan ve nikâh hazırlıkları Abdi Ağa'nın kardeşi Mehmed Emin Ağa vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bunların aynı kişi oldukları ve Emin Ağa'nın önce Süleyman Paşa'ya onun ölümüyle de Numan Paşa'ya hizmet etmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Mücevherlerin konulacağı gümüş tepsiler, orta ve küçük boy nahiller, şeker bahçeleri, şeker kutuları, kutular için işlemeli tepsi, meyve ve çiçek tepsileri ile al boyamalar bahsi geçen takımın içerisinde yer almıştır. Buna göre Numan Paşa'nın hazırlattığı nişan takımında birer adet kutulu elmas yüzük, elmaslı sorguç, elmaslı çaprast, elmaslı istefan, mücevher nikap ile birer çift elmas bilezik, elmas kuşak, zümrüt küpe, mücevher ayna, pabuçla birlikte inci, zümrüt ve lâl ile süslü fuların yanı sıra lâl ve inciyle süslü zerrin nalın bulunmuştur. Bunların dışında payendaz için bir top diba, beş adet gümüş tepsi, bir adet yirmi vakıyye gümüşten yapılmış nahil, yirmi adet küçük nahil, iki adet şeker bahçesi, otuz adet mahalli şeker kutusu için tepsi, doksan adet şeker kutusu, otuz yedi adet al boyama, otuz beş adet meyve ve çiçek tepsisi ve bir kıta kelime-i tevhit resmedilmiş elmas süslü avize yer almıştır. Hazırlanan nişan takımı için gelen vezir ağalarına birer çift çizme ve birer altın hediye edilmiştir. Numan Paşa tarafından nişan takımı için teşrifatî efendiye, telhisî ağaya, halife-i teşrifat ve kesedarına, karakulağa, harbeciyan neferleri ile hizmet eden diğer görevlilere hilat, bohça ve atıyyeler verilmiştir. Zübeyde Sultan tarafından ise nişan takımı teslimi için yazıcı efendi vasıtasıyla teşrifatî efendi ile teşrifat başhalifesi ve kesedarına hilat, çıkın, boyama ve yağlıklar, telhisî ağa, karakulak ağa, karakulak kethüda bey, Numan Paşa'nın mîrâhuru ve başsilâhşoru ile yemişçibaşına hilat, boyama ve yağlıklar, Numan Paşa'nın sarraçbaşına hilat ve çıkın, yedekçibaşına hilat, vezir ağaları, harbeciyan neferleri, alay çavuşları ve kapı kethüdalarına çıkın, akkamanlara ise 50 kuruş atıyye verilmiştir (BOA, TS. MA. e, 156/60).

Nişan hazırlıklarının ve akabinde nişan töreninin tamamlanmasından sonra nikâh merasimine geçilmiştir. Buna göre 6 Ocak 1749 Pazartesi günü gelenek olduğu üzere şeyhülislam efendi nikâh için Topkapı Sarayı'na davet edilmiştir. Saraya gelen şeyhülislam, burada bir hutbe okuyarak nikâhı kıymıştır. Böylece Numan Paşa ile izdivaç merasimi tamamlanan Zübeyde Sultan'ın çeyizi 15 Ocak 1749 Çarşamba günü kalabalık ricalin azamet gösterileriyle Topkapı Sarayı'ndan Ayasofya-i Kebîr yakınındaki İshak Paşa Mahallesi'nde 10 Ağustos 1739'da kendisine ihsan edilen ve kayıtlara Zübeyde Sultan sarayı olarak geçen saraya nakledilmiştir (BOA, C. BLD, 93/4610; Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 636). Nikâh akdi sonrasında Zübeyde Sultan tarafından darüssaade ağası vasıtasıyla şeyhülislama beyaz çuka ferace semmûr kürk, yazıcı efendi vasıtasıyla sağdıç kethüda bey ile nikâh vekili ağaya erkân semmûr kürk, Numan Paşa'nın iki şahidine bohça, teşrifatî efendiye, teşrifat başhalifesine ve kesedarına sof ferace, şeyhülislamın danışmentleri ile diğer yardımcılara boyama ve yağlıklar, kethüda bey vasıtasıyla sadrazama ağır yağlık, yemeni ve boyama, kethüda bey hizmetlileri ile mecliste bulunan diğer görevlilere boyama, yemeni ve yağlıklar hediye edilmiştir. Numan Paşa da kethüda bey vasıtasıyla şeyhülislama yeşil çuka erkân semmûr kürk, darüssaade ağasına güvez çuka ferace işlemeli kürk, Zübeyde Sultan'ın başağasına erkân semmûr kürk, şahit ağalara, Zübeyde Sultan'ın kethüdasına, darüssaade kâtibine ve baltacılar kethüdasına bohça, şeyhülislam uşağına 100 kuruş atıyye ve çıkın, darüssaade ağası hademesine ve yazıcı efendi baltacılarına ise 200 kuruş atıyye vermiştir (BOA, TS. MA. e, 156/60).

Zübeyde Sultan'ın Topkapı Sarayı'ndan kendi yaşayacağı hanesine doğru yola çıkarılan çeyizini kıymetli eşyalar oluşturmuştur. Darüssaade ağasının çeyiz için hazine mevcudundan Harem-i Hümayun'a mefruşat ve bakır eşyalardan müteşekkil kıymetli eşyaların teslimini sağlaması bunu zenginleştiren ve çeşitlendiren gelişmelerin başında gelmiştir. Eşyaların bir kısmı yeni olarak Zübeyde Sultan için yaptırılmış, bir kısmı ise mevcut olan ve haremden gelen eşyalardan temin edilmiştir. Bu sayede çiftin yaşayacakları saray için pek çok ev eşyası hazırlanmıştır. Üçü süzenî şal, biri turuncu çuka üzere inci ve zümrütlü olmak üzere dört adet seccade, iki adet sırma işleme beyaz atlas yüz yastığı, sekiz adet yorgan, biri al atlas sırma işleme, sekizi kalemkârî olmak üzere dokuz adet yorgan yüzü, altısı sırma işleme atlas, altısı sade işleme atlas ve ikisi kılbadan işleme atlas küçük boy olmak üzere on dört adet bohça, bir adet telli sade yemek peşkiri, on adet kılbadan işleme bez yemek sofrası, on adet işleme yemek makraması, bir adet işleme havlu silecek, bir adet sırma işleme havlu gömlek, on dört adet işleme havlu, üç adet telli Sakızî futa çeyiz olarak hazırlanan eşyaların bir kısmını teşkil etmiştir (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 59b).

Yeni olarak hazır edilen eşyalar ev araç gereçleri ile ziynet eşyalarından oluşmuştur. Kıymetli taşlarla süslü bir adet sorguç, kırk iki adet kuşak altını, iki adet gümüş çuka zar, bir adet gümüş kaplama araba yüz bağı(?), bir adet vasat tahta(?) zümrüt, dört adet vasat lâl, yedisi büyük, seksen biri orta ve küçük, ikisi hurda olmak üzere doksan adet elmas, seksen adet (okunamadı?) teli, bir adet sırma işleme atlas güvez cibinlik, iki adet sırma işleme atlas güvez duvar perdesi, on adet sırma işleme kadife yastık, bir adet sırma işleme çuka ocak yaşmağı, bir adet sırma işleme çuka kapı perdesi, bir adet sırma işleme kırmızı çuka tehallî, iki adet sırma işleme yeşil kadife makad, on adet gümüş sahan, on adet gümüş sahan kapağı, üç adet kapaklı gümüş tas, bir adet büyük gümüş sini, iki adet gümüş tepsi, iki adet gümüş şerbet ibriği, bir adet gümüş kahve askısı, bir adet gümüş kahve ibriği, bir adet kaşıklı gümüş şeker kutusu, iki adet gümüş buhurdan, ikisi gümüş ve biri Soğdkârî billur olmak üzere üç adet gülabdan, iki adet kafesli gümüş leğen, iki adet gümüş el ibriği, dört adet gümüş şamdan, bir adet gümüş

mum makası bahsedilen eşyalar arasında yer almıştır (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 59b).

Harem-i Hümâyün'dan gelenlerden yaptırılan eşyaların arasında birer adet güvez süzenî şala kaplı vaşak parça kürk, sarı Acem dibasına kaplı semmûr parça, Lahurî som çiçekli Acem tomarına kaplı kakım parça, kadifesi mevcuttan olmak üzere zümrüdü yeşil kadife inci ve zümrütlü şeritli cebe, mevcuttan bozulan vişne rengi çuka kaplı vaşak parçası, mevcuttan bozulan güvez şala kaplı semmûr parçası, mevcuttan bozulan fındıkî (okunamadı?) çuka kaplı kakım erkân ile mevcuttan bozulan beş çift zümrüt, elmas ve inci nafeli inci şeritli kadife cebe bulunmuştur. Mevcuttan temin edilen bakır kap kacağı da seksen adet kapaklı bakır sahan, dokuz adet kapaklı bakır çorba tası, dört adet kapaklı bakır hoşaf tası, dört adet kapaklı bakır hoşaf makraması, iki adet bakır kenarlı hoşaf tepsisi, altı adet bakır baklava börek tepsisi, sekiz adet bakır yemek tepsisi, onu kapaklı bakır büyük, otuz ikisi kapaklı bakır orta ve küçük olmak üzere kırk iki adet bakır tencere, iki adet büyük bakır lenger ve bir adet kapak, beş adet bakır kap(?), dört adet bakır kevgir, beş adet bakır kepçe, iki adet bakır süzgülü, bir adet kapaklı bakır yoğurt tası, bir adet bakır satıl, altı adet kapaklı bakır güğüm, beş adet ibrikli bakır leğen, bir adet bakır çamaşır leğeni, iki adet bakır abdest leğeni, iki adet demir sac, bir adet dest ile tunç havan, iki adet demir çubuk fener, dört adet pirinç rahtlı serâser kaplı sandık ile dört adet serâser kaftan, dört adet pirinç rahtlı meşin kaplı sandık, iki adet serâser kaplı makas ile dört adet serâser kaftan, iki adet kösele kaplı makas, dört adet içi muşambalı meşin kaplı gırar oluşturmuştur. Bunların dışında Zübeyde Sultan'ın kethüda kadını için birer adet çiçekli Rumî dibaya kaplı semmûr kürk, Rumî diba, mevcuttan bozulan serâsere kaplı semmûr divan kürkü, yafta araları minakarî altın çatma zümrütlü necef yaftalı çekmece revakı ve iki zümrütlü altın makas hazırlanmıştır (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 59a, 59b).

Zübeyde Sultan'ın çeyizi gibi yaşayacağı sarayın fiziki yapısı hakkında da birtakım bilgilere ulaşılmıştır. Zübeyde Sultan ile Numan Paşa'nın izdivaçlarına karar verilmesiyle çiftin yaşayacakları konakta hazırlıklar başlamış ve burada kullanılacak eşyalar temin edilerek konağın odalarına yerleştirilmiştir. Bu bağlamda çiftin yaşayacağı sarayın en az üç kattan oluştuğu ve çok sayıda odasının bulunduğu anlaşılmaktadır. Orta katın bir kısmında usta odaları ile konakta yaşayan ve muhtemelen hizmetli olarak görev yapan kimselere ait odalar yer almıştır. Hazine mevcudundan temin edilen eşyalar söz konusu sarayın farklı odalarının tefrişinde kullanılmıştır. Harem kısmı olarak zikredilen sarayın üst katında denize nazır büyük başodaya, bunun bitişiğindeki ocaklı yatak odasına, yanındaki küçük sofaya, ocaklı başodaya, bitişiğindeki odaya, divânhaneye, divânhaneye yanındaki odaya, bitişiğindeki küçük odaya, hamamın yanındaki camekân odasına, kafesli kasra/köşke, cihânnümâyâ, ocaklı kâtipli odaya söz konusu eşyaların bir kısmı yerleştirilmiştir. Yine orta katta *horendegân* olarak nitelendirilen kâtipli oda altındaki altı oda ile bahçeye nazır kethüda kadın odasında bu eşyalar kullanılmıştır. Ayrıca selamlık kısmı olarak tertip edilen ocaklı taş odaya (taş mabeyn odasına), paşa odasına/başodaya ve bunun bitişiğindeki küçük odaya da çeşitli eşyalar yerleştirilmiştir. Arşiv vesikalarından öğrenildiği kadarıyla Zübeyde Sultan sarayına getirilen söz konusu eşyaların bir kısmı III. Ahmed döneminde yaptırılan Sadâbâd, Neşatâbâd, Ferahâbâd, Hüsrevâbâd, Hümâyünâbâd, Emnâbâd, Çırağan gibi saray ve kasırlardan temin edilmiştir (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 59a, 60b; BOA, TS. MA. e, 130/20; BOA, TS. MA. e, 1100/32: vr. 1; Uluçay, 2001a: 4; Altınay, 2012: 25).

Sarayda farklı malzeme, renk ve işlemlere sahip yastıklar kullanılmıştır. Bunların arasında ikisi yeşil, üçü sarı, dördü kırmızı, yedisi gümüşî merre astarlı zemini beyaz, dördü al, on beşi güvez merre astarlı zemini sarı, dördü güvez, on ikisi kırmızı, on dokuzu sarı merre astarlı telli bir kısmı pesend yapığı doldurulmuş, beşi sarı merre astarlı, sekizi kırmızı bez astarlı sıra küllî olmak üzere seksen üç adet kadife yastık önemli yer tutmuştur. İki yeşil renkli dört adet frengî diba baş yastığı, biri süzenî işleme iki adet yemeni yüz yastığı, yedisi kırmızı, on altısı güvez merre astarlı zemini sarı, on biri ise kırmızı merre astarlı zemini beyaz telli kadife olmak üzere otuz dört adet müstamel yastık, altı adet sarı merre astarlı zemini sarı telli kadife şatrancî yastık, on adet siyah kadife üzere sırma işleme yastık, on bir adet zemini sarı telli kadife al astarlı yastık, on iki adet kırmızı bez astarlı zemini beyaz taraklı kadife yastık, on üç adet güvez merre astarlı zemini sarı Rumî diba yastık olmak üzere toplamda doksan iki yastık diğer yastık türlerini oluşturmuştur. Yastıkların dışında altısı küçük ve ikisinin minder yüzü yeni olan kırk altı adet yapığı doldurulmuş beyaz bez minder bulunmuştur. Bunların yanı sıra üçü lacivert, üçü pembe, dördü beyaz, beşi alaca, sekizi mavi, on sekizi yeşil ibrişim saçaklı; birinin rengi okunamayan, dördünün rengi belirtilmeyen, biri güvez, üçü sarı, üçü vişne rengi, dördü pembe, beşi kayısı rengi, beşi beyaz, beşi leylâkî, onu kırmızı; birinin rengi belirtilmeyen, yedisi mavi, onu sarı, on biri beyaz, on ikisi kırmızı bez astarlı olduğu belirtilen üç adet Kıbriskârî, dört adet hatâyî, beş adet Sakızî, yirmi dokuz adet çuka ile iki adet kenarı yeşil kadife sırma işleme olmak üzere toplamda kırk üç adet makad ve iki adet kılardan saçaklı şatrancî bir bâb köşe makadı sarayda yer almıştır. Biri telli hatâyî, ikisi güvez atlas sırma işleme olmak üzere üç adet duvar perdesi, bir adet telli hatâyî zar perdesi, biri kenef kapısına olmak üzere sekiz adet aba, biri al çuka sırma işleme, biri (okunamadı?) telli yeşil çuka, biri (okunamadı?) telli al çuka, biri (okunamadı?) telli pamuk çuka olmak üzere on iki adet kapı perdesi, iki adet Selanik keçesi, biri sırma işleme, biri (okunamadı?) telli olmak üzere iki adet al

çuka ocak yaşmağı, bir adet güvez atlas sırma işleme cibinlik, iki adet pamukla doldurulmuş köşe şiltesi, seksen dördü beyaz olmak üzere seksen altı top kılıflık bez, iki adet pamukla doldurulmuş beyaz büyük bez şilte, bir adet kenarı ve ortası sırma işleme al saye çuka orta ile bir adet dehlize köhne basma çuka küçük tehallî çiftin yaşayacakları sarayda yer alan eşyalardan olmuştur (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 59a, 60b; BOA, TS. MA. e, 130/20; BOA, TS. MA. e, 1100/32: vr. 1).

Zübeyde Sultan sarayının mefruşatı için tertip edilen ve kullanıldıktan sonra geriye kalan eşyaların da bir kaydı tutulmuştur. Söz konusu eşyalar altmış üç adet kadife yastık, otuz sekiz adet pesend kadife yastık, yirmi iki adet diba ve hatâyî baş yastığı, on beş adet diba yastık, on üç adet basma çuka yastık, beş adet süzeni yüz yastığı, on adet pamukla doldurulmuş yastık kılıfı, yirmi dokuz adet elvan çuka makad, yedi adet Sakızî makad, iki adet Şatrancî şerbab(?) köşe makadı, on adet Mardinkârî perde, dört adet hatâyî perde, altı adet çuka kapı perdesi, iki adet şayak kapı perdesi, iki adet aba kapı perdesi, iki adet Selanik keçesi, bir adet çuka ocak yaşmağı ile altmış dört adet zer-dûz parçadan oluşmuştur. Burada ayrıca on altı ciltten ibaret resimli kitap bulunduğu kayıtlara geçmiştir (BOA, TS. MA. e., 1100/32: vr. 2).

Zübeyde Sultan'ın çeyizinin konağa naklinden bir gün sonra yani 16 Ocak 1749 Perşembe günü gelin alayı için hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede sadrazam, şeyhülislam, kapudan paşa, Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri, nakibüleşraf, piyade ve süvari ocaklarının zabitleri, serbevâbân, hâcegân-ı divân ve diğer rical-i bahirülünvan davetli olarak seher vaktinde ihtişamlı kıyafetleriyle Topkapı Sarayı'nda hazır bulunmuşlardır. Ardından devlet erkânının katılımıyla düğün için süslenmiş avludan caddeye hareket eden gelin alayı, sarayın önünden geçerek alayı merakla takip eden halkın arasından Zübeyde Sultan sarayına varmıştır. Düğün eğlencesi âdet olduğu üzere burada birkaç gün daha devam etmiştir (Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976: I/139; İzzî Süleyman Efendi, 2019: 636). Gelin alayında, hem sultanın arabası hem de alaya katılacak diğer arabalar süslenmiştir (Uluçay, 2012a: 277; Uluçay, 2012d: 291). Bu kapsamda gelin arabasının süslenmesi için arabacıbaşı ağaya 897 sarı ve 3529 beyaz olmak üzere toplamda 4426 adet gümüş ile 32 adet tel hotoz verilmiştir (BOA, TS. MA. d, nr. 3199: vr. 1a; Hammer, 1983: XV/104). Ayrıca düğün töreni esnasında Zübeyde Sultan'ın, hazine mevcudundan darüssaade ağası marifetiyle Numan Paşa'ya giydireceği biri yemeni, diğeri meneviş çuka kaplı olmak üzere iki adet semmûr erkân kürk hareme teslim edilmiştir. Düğün vesilesiyle Zübeyde Sultan için yine darüssaade ağası vasıtasıyla Fatıha-i Şerîfe yazılı altın kestirilip altın zincire takılmıştır (BOA, TS. MA. d, nr. 1109: vr. 58b).

4. Zübeyde Sultan'ın Vefatı

Kısa hayatına iki evlilik sığdıran Zübeyde Sultan, 4 Haziran 1756'da hayatının baharında iken hastalık sonucunda 28 yaşında vefat etmiştir. Zübeyde Sultan'ın cenaze namazı Anadolu ve Rumeli kadıaskerleri, darüssaade ağası, sultan kethüdarları ile harem dairesinin teşrifat gereği hazır bulunması gerekli görevlilerinin katılımlarıyla Yeni Cami'de kılınmıştır. Akabinde Zübeyde Sultan, Valide Cami dışında metfun annesi Musliha Hatun'un yakınına defnedilmiştir (Ahmed Vâsif Efendi, 1247: 52; Mehmed Hâkim Efendi, 2019: I/391-393; Şehsuvaroğlu, bty: 206).

Hayır ve hasenat sahibi olarak nam salan Zübeyde Sultan, ihtiyaç sahiplerine karşı cömertliğiyle tanınmıştır. Etrafındaki yetimlere, dul kadınlara, zayıf ve fakirlerden oluşan beş-altı yüz erkeğe ve kadına ramazan ayı başlangıcında zahire, bayramlarda ise harçlık ve kıymetli elbiseler vermesi onun merhametine delil gösterilmiştir. Diğer yandan vefat ettiğinde sandukasında ortaya çıkan kendi el yazısıyla hazırladığı vasiyetnamesinde bütün cariyeye ve kölelerini azat ettiğini belirtip tek tek kaydettiği borçlarının kendi mallarından ödenmesini istemiştir (Ahmed Vâsif Efendi, 1247: 52; Mehmed Hâkim Efendi, 2019: I/392).

Zübeyde Sultan vefat ettiğinde sarayındaki eşyaların bir defteri tutulmuştur. Muhtemeldir ki buradaki eşyaların arasında çeyiz suretiyle saraya getirilenler de bulunmuştur. Söz konusu defterde kayıtlı eşyalar selamlıktaki büyük oda, sofa ve ocaklı mabeyn odası ile haremdeki ocaklı büyük oda, bitişiğindeki küçük oda, divanhane sofası, üst katta bir oda, alt katta küçük oda ve kiler odası içerisinde yer almıştır. Kayda geçen eşyaların arasında sekizi sade, dokuzu doldurulmuş, on dördü beyaz, yirmi altısı normal olmak üzere elli yedi adet kadife ve dokuz adet doldurulmuş sade hatâyî yastık, biri pamuk, beşi yemeni, beşi normal, sekizi elvan olmak üzere on dokuz adet yüz yastığı, ikisi kadife yüzlü olmak üzere on üç adet baş yastığı, dört adet taraklı atlas koltuk yastığı, sekizi doldurulmuş, sekizi normal olmak üzere on altı adet minder, on ikisi çuka ve biri kenarı atlas olmak üzere on üç adet makad, ikisi beyaz, dokuzu normal olmak üzere on bir adet şilte, dokuz adet minder şiltesi, iki adet döşek şiltesi, bir adet beldar yüzlü döşek, üç adet çuka kapı perdesi, dört adet pencere perdesi, bir adet atlas zar perde, bir adet sade hatâyî zar, bir adet sarı çuka ocak yaşmağı, bir adet ihram, bir adet köhne seccade, mevcut olmayıp biri kenarı işleme sade olmak üzere üç adet çarşaf, üç adet sedefkârî iskemle, bir adet yazıcı efendi tarafından alındığı için mevcut olmayan yıldızlı bakır güğüm ile yazıcı efendi hasekisi aldığı için mevcut olmayan bir adet sarı atlas (okunamadı?) bulunduğu kaydedilmiştir. Ayrıca merhume Zübeyde Sultan'ın taşlı mührü bozulduktan sonra burada mevcut olmayan eşyaların da kaydı

tutulmuştur. Bu eşyaların arasında biri yaldızlı olmak üzere beş adet bakır güğüm, biri kenarı işleme olmak üzere üç adet çarşaf, dokuz adet küçük bakır tepsi, otuz dokuz adet küçük ve büyük fağfûrî tabak, sekiz adet fağfûrî kâse, altı adet billur küçük kâse, on dokuz adet çeşitli kaşık, on altı adet kapaklı bakır sahan, altı adet kapaklı bakır tas, iki adet bakır (okunamadı?), altı adet bakır maşrapa, iki adet büyük bakır leğen, iki adet bakır kahve ibriği, altı adet bakır kadayıf tepsisi, dört adet bakır tencere, bir adet bakır birun taşı, bir adet bakır süzgeç, bir adet bakır kutu, bir adet bakır tava ile bir adet sarı atlas (okunamadı?) bulunmuştur. Öte yandan Zübeyde Sultan'ın ortada olmayan eşyalarının akıbetinin sorulduğu bakî ustası, *Yazıcı Efendi tarafından bir hasekisi gelip bu eşyaları kaldırıp getirdiler* şeklinde yanıt vermiştir (BOA, TS. MA. e, 120/7).

Zübeyde Sultan'ın vefatının ardından bir kısım eşyası Hazine-i Hümayun'a intikal ettirilmiştir. Konuyla alakalı olarak tutulan defterde üç adet sırma işleme zar perdesi, bir adet güvez atlas üzere sırma işleme cibinlik, iki adet sırma işleme nihâlî, iki adet yeşil kadife üzere kenarı sırma işleme makad, bir adet sırma işleme ocak yaşmağı, bir adet sırma işleme kapı perdesi, bir adet nakışlı gümüş mangal, iki adet kaval dürbün, bir adet ibriğiyle birlikte yaldızlı kahve askısı ve kutu içerisinde sayısı belirtilmeyen fincan gibi eşyaların Hazine-i Hümayun'da yer aldığı kaydedilmiştir (BOA, TS. MA. e, 117/5: vr. 15)⁸.

Sonuç

Osmanlı hanedan mensuplarının düğünlerini bir örnek üzerinden incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın öznesini III. Ahmed'in kızı Zübeyde Sultan oluşturmaktadır. Onun özelinde I. Mahmud'un padişahlığı döneminde gerçekleşen nişan ve nikâh merasimlerinin ele alınması sayesinde hanedan mensuplarının bu özel günlerinin ne gibi hazırlıklara sahne olduğu takip edilmiştir. Zübeyde Sultan'ın ilki Süleyman Paşa ve onun vefatıyla ikincisi Numan Paşa ile olmak üzere yaşadığı her iki evlilik deneyiminde icra edilen törenler incelendiğinde Osmanlı hanedan düğünleri için artık teamül halini almış ve standartlaşmış nişan ve nikâh merasimlerinin bu izdivaç süreçlerinde de gerçekleştiği görülmüştür. Bu bağlamda Zübeyde Sultan, Numan Paşa ile daha uzun süre nikâhlı kalsa da Süleyman Paşa ile izdivacı süreci kaynaklara daha ayrıntılı yansımış dolayısıyla gerçekleşen merasimler hakkında daha geniş bilgilere ulaşılabilmektedir. Nişan merasimlerinin icrası sürecine bakıldığında her iki damadın Zübeyde Sultan'a nişan takımı olarak sundukları eşyaların sayı bakımından kimi farklar bulunsa da birbirine benzediği anlaşılmıştır. Ancak Süleyman Paşa'nın Numan Paşa'dan biraz daha yüksek mehr-i muaccel vermeyi taahhüt ettiği kayıtlara yansımıştır. Diğer taraftan her iki paşa da nikâh sonrası görevlilere hilat giydirip çeşitli hediyeler vermişlerdir.

Zübeyde Sultan'ın maddi dünyasının tanımlanmasına kısmen de olsa imkân veren vesika ve defterler, bir kadın ve erkek için "en mutlu günlerden" biri olarak düşünülen evlilik aşamasında yaşanan heyecanı yansıtması bakımından anlamlıdır. Ancak duyguların kaynaklara yansımadaki yetersizlik, belki de bu konudaki mahremiyet, çiftlerin doğrudan duygu dünyalarının görülmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla sınırları çizilmiş vesikalar ışığında ancak hanedan düğünleri konusunda yerleşmiş geleneğin gereklerinin ne ölçüde yerine getirildiğini takip etmek mümkün olabilmektedir. Damat adayının seçilmesinden başlayarak nişan hazırlıklarının yapılması, nişan hediyelerinin temini ve karşılıklı olarak teslimi, nikâhın kıyılması, çeyiz ve gelin alaylarının düzenlenmesi, nihayetinde çiftin yaşayacakları konağa yerleşmeleri bu geleneğin birer aşamasını teşkil etmiştir.

Arşiv belgelerinin analizinden anlaşılacağı üzere saray düğünleri sadece malî açıdan dikkat çekmemektedir. Aynı zamanda nişan ve düğün takılarında estetik kaygı taşındığını ve sembollerin saraya layık biçimde organize edilme gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Nişan takımlarının gösterişli bir alayla Bâb-ı Âlî'den Topkapı Sarayı'na intikali, burada darüssaade ağası ve şeyhülislamın ön plana çıktığı törenler silsilesi, karşılıklı hediyelerin takdimi, üst düzey görevliler ile törenlerin kusursuz şekilde tamamlanabilmesi için gayret gösteren diğer görevlilere çeşitli hediyelerin sunulması, şeker bahçelerinin ve nahillerin oluşturulması ve gelin arabasının hazırlanışında bu kaygıyı görebilmek mümkündür. Bütün bunlar aslında devlet geleneğinde var olan devletin itibarını yansıtma anlayışının birer enstrümanları şeklinde okunabilir. Sonuç olarak genç yaşta vefat eden Zübeyde Sultan'ın hayatının kısa ama önemli bir kesitini teşkil eden nişan ve nikâh merasimlerinin diğer hanedan düğünlerindeki gibi teamüllere uygun yapıldığı anlaşılmıştır.

⁸ Kaydın üzerinde H.1169 [M.1755-1756] yazılıdır.

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları**

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Mahmud I (AE. SMHD. I), 247/20126.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D. BŞM. d), 3020.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Muhallefat Halifeliği (D. BŞM. MHF), 39/87; 39/106; 39/108.

Cevdet Adliye (C. ADL), 89/5373.

Cevdet Belediye (C. BLD), 93/4610.

Cevdet Dahiliye (C. DH), 109/5443; 111/5509; 246/12262.

Cevdet Saray (C. SM), 24/1226; 138/6943.

Hatt-ı Hümayun (HAT), 228/12742.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d), 28; 1109; 3199; 9294.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e), 117/5; 120/7; 130/20; 156/60; 1100/32.

Kitap, Makale ve Süreli Yayınlar

Ahmed Vâsîf Efendi. (1247). Tarih-i Vâsîf, Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'ikü'l-Ahbâr. Bulak.

Aktepe, M. (1989). "Ahmed III". TDV İslam Ansiklopedisi. 2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 34-38.

Akyıldız, A. (2003). Mümin ve Müsrif Bir Padişah Kızı Refia Sultan (3. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Altınay, A. R. (2012). Lâle Devri (1718-1730) (2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

And, M. (2020). Kırk Gün Kırk Gece-Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Argıt İpşirli, B. (2014). Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Arslan, M. (1999). Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Arslan, M. (2007). "Kültür Tarihimiz Açısından Zengin Bir Kaynak: Sûr-nâmeler". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 10 (5), 221-258.

Eroğlu, H. (2004). Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ertuğ, Z. T. (2010). "Osmanlı İstanbul'unda Merasim ve Teşrifata Dair Kaynaklar". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 16 (8), 131-148.

Güler, M. ve Özdamar, R. (2021). "III.Ahmed'in Kızı Saliha Sultan ve Vakıfları". Tarih Dergisi, 75, 117-158.

Hammer-Purgstall, B. J. V. (1983). Osmanlı Devleti Tarihi (1740-1757) (Çev: Vecdi Bürün). 15, İstanbul: Üçdal Neşriyat.

İsmâil Âsım Efendi eş-şehîr bi Küçük Çelebizâde. (1282). Târîh-i Çelebizâde Efendi (Tarih-i Râşid Zeyli). İstanbul: Matbaa-i Âmire.

İzzî Süleyman Efendi. (2019). İzzî Tarihi (Haz. Ziya Yılmaz). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kars, R. (2022). "Sultan III.Ahmed'in Kızı Saliha Sultan İle Kaptan-ı Deryâ Nişli Mehmed Paşa'nın Düğün Merasimi". Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 24 (9), 391-418.

Mehmed Hâkim Efendi. (2019). Hâkim Efendi Tarihi (Osmanlı Tarihi 1166-1180/1752-1766) (Haz: Tahir Güngör). 1, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Mehmed Süreyya. (1308). Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye. 1, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mehmed Süreyya. (1311). Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye. 3, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mehmed Süreyya. (bty) Sicill-i Osmanî Yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye. 4, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Özger, Y. (2022). Osmanlı Hanedanında Doğum Günü Törenleri. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Öztuna, Y. (1989). Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990). 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2015). Bu Mülkün Sultanları. İstanbul: Alfa Yayınları.

Sunay, S. (2013). "Tanzimat'ın İlk Saray Düğünü: Sultan II. Mahmud'un Kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa İle Evlenmesi". Belleten, 278 (77), 119-150.

Sunay, S. (2017). "'Sûr-ı Hümayun' Defterine Göre 19. Yüzyıl Saray Düğünlerine Dair Bir Değerlendirme". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38 (20), 327-342.

Sunay, S. (2020). "Bir Sultan İki Merasim: Saliha Sultan'ın Doğumu ve Düğünü". Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 44, 139-182.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (bty). Asırlar Boyunca İstanbul-Sarayları, Camileri, Abîdeleri, Çeşmeleri. Cumhuriyet Gazetesi, 206.

- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Târîhi Mür'î't-Tevârih I* (Haz. M. Münir Aktepe). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Temel, E. (2022). "Devlet Adamı Olarak Valide Sultanlar". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 153-169.
- Tuncer, Ş. (2020). "Padişah Kızlarının Küçük Yaşlarda Yaptıkları Şekli Evlilikler: III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan Örneği". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 43, 67-108.
- Tuncer, Ş. (2023). *Sultan III. Ahmed Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uluçay, Ç. (2001a). *Harem II* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2001b). *Padişahların Kadınları ve Kızları* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluçay, M. Ç. (2012a). "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünlerine Dair Bir Araştırma". *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar* (Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 261-278.
- Uluçay, M. Ç. (2012b). "XVIII. Asırda Yapılan Sultan Düğünlerine Umumî Bir Bakış". *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar* (Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 279-283.
- Uluçay, M. Ç. (2012c). "İstanbul'da XVIII. ve XIX. Asırlarda Sultanların Doğumlarında Yapılan Törenler ve Şenliklere Dair". *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar* (Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 299-315.
- Uluçay, M. Ç. (2012d). "Beş Yaşında İken Nikâhlanan ve Beşikte Nişanlanan Sultanlar". *Sancaktan Saraya-Seçme Yazılar* (Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 285-291.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1976). "Nahil ve Nakıl Alayları", *Belleten*, 157 (40), 55-70.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* (4. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yazar Katkıları: *Tek Yazar Fikir - Tasarım Denetleme- ; Kaynaklar- ; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi ; Analiz ve/ veya Yorum -; Literatür Taraması ; Yazıyı Yazan ; Eleştirel İnceleme*

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

Finansal Destek: *Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Etik Kurul Belgesi: -

Author Contributions: *Sole Author Concept -; Design-; Supervision-Resources; Data Collection and/or Processing; Analysis and/or Interpretation; Literature Search-; Writing Manuscript-; Critical Review*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The authors have no conflicts of interest to declare.*

Financial Disclosure: *The authors declared that this study has received no financial support.*

Ethical Committee Approval: -